

Miroslava Topić

Apud basilicam orientalem

Miroslava Topić
HR, 51000 Rijeka
Kružna 6

U radu se obrađuje heterogena skupina pokretnih arheoloških nalaza pronađenih u istočnome dijelu Salone (*Urbs orientalis*). Predmeti su razmatrani u odnosu na materijal izradbe, formu i namjenu te dovedeni u korelaciju s jugoistočnom salonitanskom nekropolom i starokršćanskom bazilikom poznatom pod nazivom *basilica orientalis*.

Ključne riječi: Salona, *Urbs orientalis*, jugoistočna nekropola, grobni prilozci, *basilica orientalis*, kamene crkveni namještaj

UDK: 904(398 Salona)

Stručni članak
Primljeno: 4. srpnja 2010.

Ruševine antičke Salone i rudine koje još uvijek skrivaju ono što je činilo vjekovni životni milje stanovnika rimske metropole poput magnetskih silnica privlače pozornost znanstvenika, ali ništa manje i onih kojima se putanja svagdašnjega življenja kreće tim prostorima. Premda su čvrsti obrisi negdašnjega pejzaža rasplinuti protokom vremena, u imaginariju ranoga jutra ili smiraju dana senzibilan nerv s lakoćom može osjetiti strukturalnu matricu grada sazdanu na principima antičke urbanistike. Sliku tog kozmopolitskoga velegrada ocrtavaju arheološki nalazi pronađeni tijekom sustavnih ili zaštitnih istraživanja, kao i slučajno pronađeni predmeti. U drugom slučaju često se radi o nalazima koji svjetlo dana ugledaju obrađivanjem zemljišta, ali nažalost i onima što su posljedično povezani uz devastacije arheoloških nalazišta te propuste tijekom stručnih istraživanja.

U ovome su radu obrađeni kameni, metalni, stakleni i keramički nalazi te jedan koštani predmet i gema. To su slučajni nalazi pronađeni na položaju Grudine u istočnome dijelu antičke Salone (*Urbs orientalis*). Potječu s tri lokacije prostorno smještene u radijusu od niti stotinjak metara zapadno od starokršćanske bazilike koju je Eynar Dyggve nazvao *basilica orientalis*.¹

Prva skupina nalaza (kataloški broj 1-7) obuhvaća predmete pronađene u neposrednoj blizini antičke komunikacije koja je vodila od *Porta Caesarea* prema tzv. malim gradskim vratima u jugoistočnom traktu gradskih zidina (današnja kuća Šperac u Zvonimirovoj ulici).² Te je nalaze moguće povezati uz dio jugoistočne gradske nekropole koja je formirana uzduž navedene komunikacije³ i koja je poput dijela zapadne nekropole vjerojatno funkcionirala do sredine III. stoljeća.⁴ To se može zaključiti na temelju nalaza poklopa sarkofaga od prokoneškoga mramora koji se zasigurno može datirati u to razdoblje⁵ te analize natpisa iz arheološke zbirke Matijević u Solinu,⁶ od kojih su neki pronađeni na istome mjestu kao i nalazi svrstani u ovu skupinu.

Ulomak žrtvenika (kat. br. 1) nedvojbeno pripada nadgrobnom spomeniku. Na to upućuje sačuvani dio sigle D, a prema analogijama može se zaključiti da je na otučenome dijelu natpisnoga polja bila i sigla M. Te sigle predstavljaju skraćeni oblik posvetne formule *Dis Manibus*. Dakle, kao na brojnim rimskim nadgrobnim spomenicima natpis započinje posvetom bogovima Manima (*Dis Manibus*) koja barem donekle omogućuje datiranje. Skraćenica konsekrativne formule *Dis Manibus* pojavljuje se na spo-

1 Nalazi se čuvaju u registriranoj arheološkoj zbirci u Solinu. Crteže i fotografije s izmjerom obrađenih predmeta izradila je Ivanka Vukšić, restauratorica Arheološkoga muzeja Split, na čemu joj srdačno zahvaljujem. Također zahvaljujem Tončesu Seseru i Jakovu Tekliću na fotografijama predmeta. Osobitu zahvalnost dugujem Marku Matijeviću koji mi je omogućio uvid u zbirku Matijević.

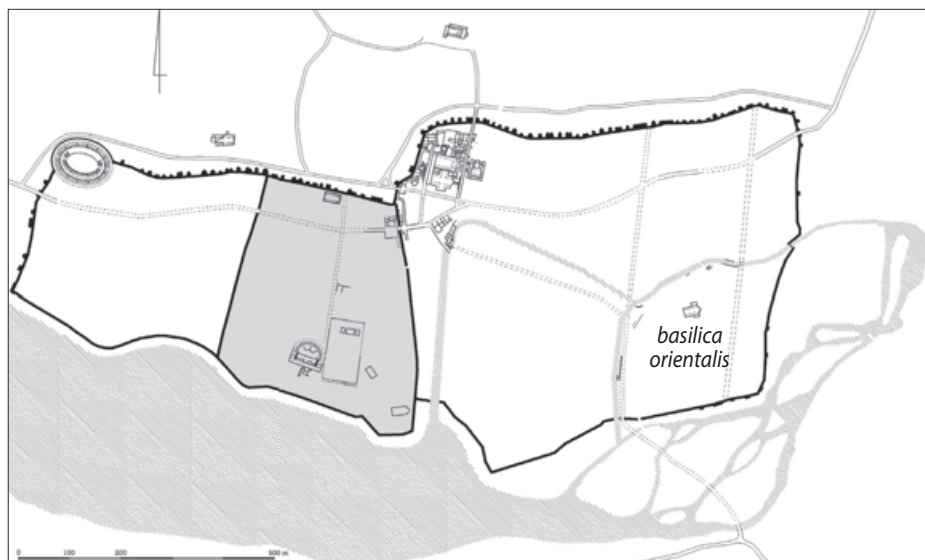
2 J. Jeličić-Radonić 2006; J. Jeličić-Radonić 2005-2007, str. 6.

3 N. Cambi 1985-1986, str. 86-90; Ž. Miletić <1992>, str. 37-46; Ž. Miletić 2001, str. 110; E. Marin 2002, str. 16, bilj. 82-86, Mardešić 2002.

4 Ž. Miletić <1992>, str. 45; J. Mardešić 2002, str. 110, bilj. 70-72.

5 E. Višić-Ljubić <2000>, str. 459, 462.

6 Vidi I. Matijević 2008.

Slika 1
Tloctr Salone (J. Jeličić-Radonić - A. Sedlar 2009, str. 8, sl. 1)

menicima u rimskoj provinciji Dalmaciji od kraja I. odnosno početka II. stoljeća i koristi se tijekom cijeloga razdoblja kasnoga principata.⁷ S obzirom na taj element i vrijeme u kojemu je funkcionirala nekropola, žrtvenik je moguće datirati u razdoblje II. do početka III. stoljeća.

Skulpturalno obrađeni ulomak (kat. br. 2) sačuvan je samo u prednjem ramenom dijelu. Budući da je poleđina znatno oštećena, teško ga je atribuirati trodimenzionalnom kipu ili visokom reljefu sepulkralne plastike. Na sačuvanom dijelu prepoznaje se dio lika prikazana prema uobičajenom statuarnom obrascu togata odnosno rimskoga građanina odjevena u tuniku i togu, a takvi prikazi su osobito česti na portretnim stelama pronađenim diljem Rimskoga Carstva. Budući da glava i ruke nisu sačuvani, nije bilo moguće provesti analizu fizionomijskih detalja, tipa frizure i gestikulature, a time i postavljanje preciznijega kronološkog okvira. Stoga ovaj ulomak datiramo u vremenskom rasponu od sredine I. do III. stoljeća.

Stakleni slobodno puhani balzamariji, koji su služili kao spremnici u medicini i u farmaciji, predstavljaju gotovo ne-

izostavan prilog u grobovima ranocarskih nekropola.⁸ Fragmentarno sačuvani spaljeni balzamariji (kat. br. 3 i 4) upućuju na sepulkralnu namjenu tih predmeta pri obredu spaljivanja posmrtnih ostataka pokojnika. Premda im je forma deformirana utjecajem vatre, usporedbom sačuvanih elemenata (osobito primjerka br. 3) s oblicima i dimenzijama balzamarija objavljenih u literaturi, moguće ih je svrstati u grupu balzamarija cjevasta do blago konična tijela.⁹ Najvjerojatnije pripadaju tipu kojem su vrat i tijelo jednake dužine, ili je vrat duži od tijela. Takva morfološka odrednica ukazivala bi na dataciju od sredine I. do sredine II. stoljeća.¹⁰

Koštane igle ukosnice standardni su element ženske toalete. Predstavljaju čest nalaz na rimskim lokalitetima, a brojni primjerci potječu upravo s nekropola. Ukosnice se nisu proizvodile serijski već ručnom obradom i stoga su među pojedinim primjercima uočljive oblikovne razlike. Njihova temeljna tipološka podjela unutar skupina izvedena je prema obliku i ukrasu glave.¹¹ Oštećenoj ukosnici (kat. br. 5) nedostaje glava, a sačuvan je narebreni vrat i vretenasto tijelo uglačane površine. Među objavljenim koštanim

7 G. Alföldy 1969, str. 28.

8 Opširnu studiju o salonitanskim balzamarijima s popisom relevantne literature donosi Z. Buljević 2002.

9 Za analogiju usp. C. Isings 1957, str. 24, forma 8; M. C. Calvi 1968, str. 44, 3343, tip E b, kat. 46-53, tab. 3, 8; S. H. Auth 1975, str. 164, tab. 31; tab. 33, 96; V. Damevski 1976, str. 64, 75, tab. 3, 3b; K. Goethert-Polaschek 1977, str. 91-95, 101-105, forma 66b, 69b, kat. 418-447, 517-519, tab. 47, tab. 49; I. Fadić 1982, str. 113, forma 2, kat. 3-11, sl. 1; I. Fadić 1984, str. 132-133, forma 5, 6A, sl. 2, 7-10, 13-14; sl. 3, 21-25; V. Šaranović-Svetek 1986, str. 66, skupina XI, tip 3A, 3C, kat. 140-144, tab. 14, 2; I. Fadić 1988, str. 32-33, tab. 1, 11, 13; tab. 2, 10; G. de Tommaso 1990, str. 83-85, skupina / tip 70-72; S. Biaggio-Simona 1991, str. 142, sl. 6, 64, tab. 19-21; I. Fadić 1993, str. 73, tab. 1, 8; E. Roffia 1993, str. 105, 119-120, kat. 193-196, 204-209; M. Ružić 1994, str. 23-25, forma III/4a, kat. 177-178, 180, 187, tab. 15, 12, 14, T. 16, 1, 3, 3, 2; I. Fadić 1997, str. 80, 99, 101, kat. 10-11, 21; Z. Buljević 2002, I, str. 401-403, 424-426, kat. 155-156, 162, 175; 2002, II, 203-204, tab. 4, T. 5; Z. Buljević 2003, str. 293, kat. 43, tab. 5, 14; Z. Buljević 2004, str. 196-197, kat. 42; I. Fadić 2006, str. 77-78, 115, forma 30, kat. 116-117; I. Fadić 2008, str. 156.

10 Z. Buljević 2002, I, str. 401-405, bilj. 367-410; I. Fadić 2008, 155-156, bilj. 21-25.

11 Vidi A. Dular 1979; V. Šaranović-Svetek 1981; M. T. Bíró 1994; S. Petković 1995; S. Ivčević 2002, I.

ukosnicama iz Salone najbližu analogiju tom ulomku predstavlja u potpunosti sačuvan primjerak s lukovičasto oblikovanom glavom, datiran u III.-IV. stoljeće.¹² S obzirom da je ulomak pronađen u Grudinama nepotpuno sačuvan i da ga određujemo kao grobni prilog povezan uz jugoistočnu nekropolu, možemo ga prema analogijama u literaturi datirati u razdoblje II. do sredine III. stoljeća.

Prsten-ključ (kat. br. 6), kojemu nedostaje dio okrugle ručice, služio je za zatvaranje brave malih kutija i škrinjica.¹³ Takvi ključevi su oblikovani u različitim inačicama, a mogli su zajedno s drugim ključevima biti povezani metalnim lančićem i obješeni o tuniku.¹⁴ Budući da su dugo bili u uporabi teško ih je precizno datirati ukoliko nisu pronađeni u kronološki odredivom kontekstu. Analogno oblikovan prsten-ključ pronađen je u Stobreču, na prostoru salonitanskoga agera, i datiran od III. do IV. stoljeća.¹⁵ Slični ključevi potječu iz Orlića kod Knina, lokaliteta datiranog od II. do IV. stoljeća,¹⁶ Štrbinaca kod Đakova (III.-IV. stoljeće)¹⁷ i Siska (III. stoljeće).¹⁸ Shodno tomu i prsten-ključ pronađen u Grudinama može se poput spomenute koštane ukosnice datirati u razdoblje II. do sredine III. stoljeća.

Osobito kvalitetan primjerak među nalazima ove skupine predstavlja tek neznatno oštećena gema (intaglio) izrađena od narančastocrvenoga karneola (kat. br. 7). Karneol je prozirni kristal (podvrsta kalcedona) koji su stari Grci i Rimljani često koristili za izradbu pečatnoga prstenja, gema i kameja.¹⁹ Egipćani su ga nosili kao kamen obnavljanja i vjernosti, a kako svojom bojom podsjeća na zalazak sunca već je kod starih Grka predstavljao simbol sunca koje se vraća. Općenito mu se pridaju obnavljajuća svojstva kako na tjelesnoj tako i na duhovnoj razini.²⁰ Na gornjoj površini gema ugraviran je lik čija ikonografska obilježja jasno upućuju na Neptuna, rimskoga boga mora i svih voda, kojemu su se za sigurnost putovanja molili pomorci i trgovci. Prikazan je u stojećem stavu, glave okrenute udesno. U lijevoj ruci drži trozub, u desnoj dupina, a desna

noga mu je u iskoraku oslonjena na pramcu broda. Njegovi atributi ujedno označavaju i dualnost njegove naravi. Trozubom može umiriti more ili u vrtlogu srdžbe izazvati oluje, brodolome i utapanja,²¹ dok dupin koji je zbog brzine kretanja postao gospodarom plovidbe evocira preobrazbu, sreću, prijateljstvo prema ljudima i spasenje.²²

U datiranju ovoga intaglia oslonili smo se na realnu mogućnost njegova izvornoga arheološkog kontesta u okviru jugoistočne nekropole, analizu stilskih osobina i usporedbu s prikazima likova na novcu koji inače predstavljaju glavni ikonografski izvor gliptičke umjetnosti. Premda se stručnjaci za gliptiku skeptično postavljaju spram datiranja na temelju stilskih osobina u toj grani umjetnosti, ipak im je glavni oslonac upravo stilsko-tipološka klasifikacija.²³ U tom smislu može se primijetiti da izradba ovoga intaglia nosi obilježja kasnije gliptičke proizvodnje kojom već tijekom II. stoljeća dominiraju stilizacije i neorganska figurativnost prikaza.

Neptunova fizionomija tvrda izraza s velikim nosom, izbočenom bradicom te naglašenim konturama oka i usta pokazuje izrazitu sličnost s likovima rimskih careva prikazanih na aversu novca.²⁴ Kovrče kose stilizirane poput kriški okružuje dijadema. Vrat je valjkast, a udovi donekle srazmjerni trupu prikazani su bez diferencirane muskulature i precizno izvedenih šaka i stopala. Naglašeni su jedino pregibi laktova i koljena. Nabori plašta sumarno su oblikovani poput vodoravnih zaobljenih zadebljanja. Ikonografski obrazac Neptuna s trozubom, dupinom i nogom oslonjenom na pramcu broda također nalazimo na novcu, a varijacije se ogledaju tek u načinu izradbe. Prema svemu navedenom ova gema pripada razdoblju od sredine II. do sredine III. stoljeća.

Izuzev dijela nadgrobna žrtvenika i skulpturalno obrađenoga ulomka s prikazom togata, navedene nalaze možemo smatrati grobnim priložima koji su u skladu s poganskom vjerskom porukom i ritualima polagani uz spaljena ili inhumirana tijela pokojnika, kojima je posljednje odredište ovozemaljskoga života bila salonitanska jugoistočna nekropola.

12 S. Ivčević 2002, I, str. 335, 340, kat. br. 31; 2002, II, str. 159, sl. 31.

13 Usp. G. Ciurletti 1996, str. 76; R. Košćević 2000, str. 13; B. Čargo 2002, I, str. 552, bilj. 25-29.

14 U tom smislu je indikativan rijedak nalaz iz Salone. Vidi B. Čargo 2002, I, str. 552, bilj. 25, str. 553-554, kat. br. 4.

15 B. Čargo 2002, I, str. 553, kat. br. 4b, 2002, II, str. 223, sl. 4b, str. 225, sl. 4b.

16 Lj. Radić - M. Budimir <1992>, str. 49.

17 B. Migotti 1998, str. 48, kat. br. 143, 66.w.

18 R. Košćević 2000, str. 61, kat. br. 27.

19 <http://en.wikipedia.org/wiki/Carnelian> (Preuzeto 25. 6. 2010.)

20 http://www.apstraktno.com/index.php?option=com_content&view=article&id=29&Itemid=32 (Preuzeto 25. 6. 2010.)

21 J. Chevalier - A. Gheerbrant 1983, str. 718, s. v. Trozub.

22 J. Chevalier - A. Gheerbrant 1983, str. 132, s. v. Dupin.

23 G. Sena Chiesa 1966, str. 52-65; H. Guiraud 1988, str. 56; S. H. Middleton 1991, str. 9; A. Krug 1995, str. 185.

24 Usp. likove Marka Aurelija, Lucija Vera, Komoda, Galijena... <http://www.gadoury.com/eng/coins-risultati.php?page=8&sel1=1&sel2=6&sel3=0&gclid=CKaiwc bZz6lCFQZgZwodFjHQxQ> (Preuzeto 24. 6. 2010.)

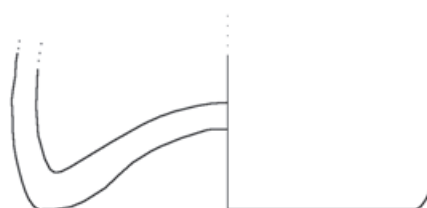
Slika 2
Ulomak spaljenoga balsamarija,
kat. br. 3

Slika 3
Ulomak spaljenoga balsamarija,
kat. br. 4

Slika 4
Ulomak ukosnice, kat. br. 5

Slika 5
Prsten-ključ, kat. br. 6

Slika 6
Aplika u obliku ribe, kat. br. 8

Slika 7
Dno kvadratičnoga vrča-boce, kat. br. 9

Slika 8
Dio kamene posude

Drugo skupini nalaza pripada ulomak staklene aplikе u obliku ribe (kat. br. 8) i dio dna kvadratičnoga vrča-boce (kat. br. 9). Pronađeni su tijekom obrađivanja zemlje samo nešto južnije od nalaza prve skupine i nose biljeg novoga, kršćanskoga svjetonazora koji je u posljednjim stoljećima antike transformirao urbanističke akcente poganske Salone.

Riba je kristološki simbol, simbol euharistije, aluzija na krštenje kao i predstava kršćanina.²⁵ Stoga je prihvatljivo kasnoantičke staklene konične čaše-pehare s aplikama u obliku ribe na vanjskim stijenkama razmatrati u kršćanskom kontekstu. Ihtimorfni oblici predstavljaju dekoraciju staklenoga recipijenta iz Ostije²⁶ te u cjelosti sačuvanoga pehara pronađenog u katakombama sv. Kalista Rimu.²⁷ S područja Galije potječu dva primjerka od kojih je onaj iz Palliena (područje Trier) prema morfološkim osobinama datiran u razdoblje od kraja III. do sredine IV. stoljeća.²⁸ Drugi galski primjerak koji pripada seriji stakla ukrašenoga ribama potječe iz Cologne (Köln), a njegova forma se od prethodne razlikuje malim zaobljenim ručkama i niskom nogom. Pronađen je u sarkofagu i datiran novcem Konstancija Klora (†306).²⁹

U Arheološkom muzeju u Splitu čuva se aplika u obliku ribe izrađena od bezbojnoga stakla.³⁰ Datirana je u IV. stoljeće, a kao i na aplici iz Grudina sa stražnje strane je sačuvan samo mali dio stijenke čaše. Obje ribe su oblikovane u vrlo sličnoj maniri, a razlika se zapaža u kolorističkom efektu. Dok je aplika iz Arheološkoga muzeja u potpunosti izrađena od bezbojnoga stakla, dijelovi tijela druge ribe su diferencirani različitim bojama. Naime, tijelo je načinjeno od bezbojnoga stakla, a kontrast je postignut perajama od prozirnoga modrog stakla i naglašenim crno koloriranim ustima. Iako recipijenti na kojima su se ove aplikе nalazile nisu sačuvani, prema analogijama možemo zaključiti da je ukrasnu shemu činilo više riba, a mogla je biti dopunjena i drugim predstavama morske flore i faune poput primjerka iz Palliena. Što se tiče datacije nalaza pronađenoga u Grudinama, ona se zasigurno može postaviti u vremenski okvir od kraja III. do kraja IV. stoljeća.

Dno staklenoga recipijenta s reljefnim otiskom križa nedvojbeno je pripadalo formi kvadratičnoga vrča. Žigovima kriptograma i križa na dnu takvih vrčeva osobito je pozornost posvetio Ivo Fadić.³¹ On ih smatra raritetnim artefaktima u okviru starokršćanske arheologije i upozorava na činjenicu da takvi nalazi nisu poznati izvan provincije Dalmacije, što bi ukazivalo i na njihovu proizvodnju u lokalnim radionicama.³² Inače, tradicija izradbe kvadratičnih vrčeva puhanih u kalupu može se pratiti do kasnijih desetljeća IV. stoljeća, a u arheološkim kontekstima V. i VI. stoljeća taj tip recipijenta nije registriran.³³ Salonitanski primjerak dna je izrađen od zelenkastoga prozirnoga stakla debljih stijenki s vidljivim tragovima razvlačenja staklene smjese i mjehurićima zraka, a reljefni križ je oblikovan poput grčkoga križa proširenih krakova. Među nalazima koje je objavio I. Fadić najbližu analogiju ovom dnu s obzirom na kvalitetu stakla, debljinu stijenki i izvedbu križa predstavlja ulomak pronađen u podmorju Bošane kod Zadra datiran u razdoblje od kasnoga III. do kasnoga IV. stoljeća.³⁴ Uvažavajući dataciju toga nalaza i vremenski raspon do kojega možemo pratiti proizvodnju staklenih kvadratičnih vrčeva jasno se postavlja i kronološka odrednica dnu iz Salone koja se proteže od kasnoga III. do kasnoga IV. stoljeća. Zanimljivo je i Fadićevo zapažanje o namjeni takvih vrčeva s kršćanskom simbolikom u vrijeme prije znatnijega prodora kršćanstva u šire slojeve kasnoantičkog pučanstva. To se osobito odnosi na nalaz dna iz Bribira koji je pronađen među ruševinama raskošne kuće s piscinom u atriju za koju se pretpostavlja da je bila u funkciji *domus ecclesiae* prvih kršćana Varvarije.³⁵ S obzirom na tu pretpostavku smatra da je taj ulomak mogao biti dio vrča koji je bio u uporabi pri kršćanskom obredu, a isto bi se odnosilo i na dva ulomka dna s kriptogramom pronađena u Zadru.³⁶

Dno kvadratičnoga vrča iz Salone na kojemu je reljefno otisnut križ pronađeno je zajedno s ihtimorfnom aplikom s kojom se i datacijski podudara. Time se otvara pitanje namjene obiju staklenih posuda kojima su ti ulomci izvorno pripadali. Činjenica je da su konične čaše s takvim aplikama uglavnom pronađene u kasnoantičkim grobnim kon-

25 J. Chevalier - A. Gheerbrant 1983, str. 558-559, s. v. Riba.

26 Morin-Jean 1922-1923, str. 164.

27 Pronađen je godine 1873., a danas se čuva u zbirci stakla u Vatikanu. Usp. Morin-Jean 1922-1923, str. 164; J. Hagen 1906, str. 424; O. Doppelfeld 1966, str. 61.

28 J. Hagen 1906, str. 424; Morin-Jean 1922-1923, str. 164; O. Doppelfeld 1966, str. 61.

29 J. Hagen 1906, str. 424, tab. XXV, gr. 60 b; O. Doppelfeld 1966, sl. 142.

30 Z. Buljević 1994, str. 259, 263, kat. br. 16.

31 Vidi I. Fadić 1999-2000.

32 I. Fadić 1999-2000, str. 186, bilj. 3-6.

33 I. Fadić 1999-2000, str. 189.

34 Za razliku od salonitanskoga na tome dnu je prikazan izduljeni latinski križ proširenih krakova. I. Fadić 1999-2000, str. 187-188, str. 190, kat. br. 5, str. 194, tab. 2, 5.

35 I. Fadić 1999-2000, str. 189, bilj. 8-9, str. 190, bilj. 14, str. 189, kat. br. 2, str. 193, tab. 1, 2. Taj ulomak je datiran od kraja III. do početka IV. stoljeća.

36 I. Fadić 1999-2000, str. 188-189.

tekstima. To ne začuđuje budući da su staklene boce, čaše i vrčevi često polagane uz noge pokojnika. Ali pritom ne smijemo zaboraviti da su isti oblici kako staklenoga tako i keramičkoga posuđa služili u svakodnevnom životu i posmrtnim ritualima. Dakle, moguće je pretpostaviti da su staklena konična čaša ukrašena aplikacijama i kvadratični vrč čiji su ostaci pronađeni u Grudinama korišteni u sakralnom kontekstu ili da su bili dio kućnoga inventara neke kršćanske obitelji ranoga III. stoljeća. Isto tako se može pomišljati i na grobne priloge povezane uz posljednje ukope na jugoistočnoj nekropoli, gdje su među poganskim stanovništvom bili pokopani i oni kojima je kršćanstvo postalo životno opredjeljenje. U okviru te problematike, nalaz dna staklenoga kvadratičnog vrča iz Salone doprinos je temi o kvadratičnim vrčevima s kršćanskom simbolikom, ali isto tako i razmišljanjima o topografiji kasnoantičke Salone.

Nalazi treće skupine potječu iz raznesene gomile koja se nalazila na oranici pored mjesta nalaza prethodno navedenih arheoloških artefakata. Među njima su arhitektonski elementi, ulomci kamenoga crkvenog namještaja, kameni recipijenti, kameni uteg i ulomci tegula.

Baze stupova (kat. br. 10, 11) teško je precizno datirati i odrediti u kojim su građevinama izvorno bili postavljeni. Možemo tek pretpostaviti da su zajedno s oštećenim jonskim kapitelom (kat. br. 12), impost kapitelima (kat. br. 13, 14), ulomkom pluteja (kat. br. 15) i ulomcima pluteja ili tranzena (kat. br. 16-18) nekoć pripadali interijeru istočne bazilike (*basilica orientalis*). Tomu u prilog govori njezin prostorni smještaj na udaljenosti od cca 100 metara istočno od spomenute gomile.

Ulomak jonskoga kapitela koncepcijski je sličan kapitelu pronađenom tijekom istraživanja sjeverne bazilike na Marusincu.³⁷ Tom tipu kapitela pripada i primjerak iz arheološke zbirke Matijević u Solinu datiran u razdoblje IV.-VI. stoljeća³⁸ te dio pulvina iz iste zbirke koji je pronađen u blizini episkopalnoga centra i izrađen u istovrsnoj oblikovnoj maniri. To znači da i kapitel pronađen u gomili u Grudinama možemo povezati uz starokršćansku sakralnu arhitekturu. Na njegovu dataciju u V. stoljeće upućuje vrijeme iz-

gradnje istočne bazilike te činjenica da je sličan kapitel pronađen na Marusincu u arhitektonskom kontekstu V. stoljeća. Osim toga, tijekom VI. stoljeća se u oblikovanju arhitektonskih elemenata i kamenoga liturgijskog namještaja prati plošni koncept izradbe koji se ogleda u plitkoreljefnim prikazima, na kojima dominira linearizam i geometrijska ornamentika.³⁹ To je onaj svojevrsni oblikovni ikonoklazam starokršćanske Salone prepoznatljiv u stilizaciji biljnih motiva, kružnim i pravocrtanim motivima na površinama crkvenoga namještaja i u izvedbama različitih inačica urezanoga ili reljefnoga križa.⁴⁰ Tu stilsku tendenciju možemo pratiti na ulomcima pluteja ili tranzena kojima je dekorativna kompozicija izvedena dvoprutim vrpčama što formiraju motiv ljuske (kat. br. 17, 18) i četvrtastoga polja s dijagonalno prekrizanim prečnicima (kat. br. 16). Tom repertoaru pripada i urezani latinski križ trokutasto proširenih krakova koji se u literaturi navodi kao salonitanski tip, a kronološki se također uklapa u VI. stoljeće.⁴¹ Motiv križa je kao temeljni simbol vjere i znamenje Isusovo zauzimao važno mjesto na kamenim ploham starokršćanskih spomenika.

Među nalazima treće skupine zastupljeni su i nepotpuno sačuvani kameni recipijenti. Ulomak, kat. br. 19, oblikom i načinom izradbe podsjeća na kameni mortarij,⁴² a moguće je da se radi o posudi za držanje odnosno mjerenje suhih tvari. Slična funkcija se pretpostavlja i za posudu kat. br. 20. Na njoj se doslovce prati tijek izradbe i njezine konačne namjene. Oblikovana je poput plitke zdjele sa zaobljenim istacima za prihvaćanje; međutim u postupku dubljenja recipijenta kamen je očito pukao. Tako je zdjela postala nedovršeni uradak iskorišten kao građevni materijal što indiciraju tragovi vapnenoga morta na njezinim stijenama. Takve zdjele predstavljaju česte nalaze na rimskim lokalitetima, a u određenome broju su registrirane i u Saloni, poglavito u kontekstu starokršćanskih cemeterija Marusinac i Kapljuč.⁴³ Treća posuda većih dimenzija kojoj je vanjska stijenka ukrašena motivom crijepa plastično profiliranih bridova mogla je služiti pri proizvodnji ili skladištenju ulja i vina (kat. br. 21). Analogno ukrašena posuda za sada nije pronađena u dostu-

37 Pronađen je godine 1991. tijekom istraživanja zapadnoga zida Rauma I. Ta je istraživanja vodio Emilio Marin, tadašnji ravnatelj Arheološkoga muzeja u Splitu (E. Marin <2006>, str. 509-515), a kapitel se danas nalazi u lapidariju Tusculuma. U inventarnim knjigama Muzeja upisan je pod inventarnom oznakom 43290. Na tim podacima zahvaljujem kolegici Emi Višić-Ljubić, višoj kustosici AMS-a.

38 D. Maršić - M. Matijević 2000, str. 16-17, 50, kat. br. 64.

39 Taj proces je doveo do potpune stilizacije korintskoga kapitela, a jonski kapiteli krstionice u episkopalnom centru u Saloni također pokazuju takvu oblikovnu tendenciju; usp. W. Gerber 1917, str. 68-69, sl. 126-128. Ti kapiteli su datirani u VI. stoljeće.

40 N. Cambi 1975, str. 574; Ž. Rapanić 1987, str. 100-114; B. Migotti 1991, str. 297-299, bilj. 47-49; E. Marin 1994, str. 46; M. Topić 2008, str. 300, bilj. 57, str. 309, kat. br. 10.

41 I. Fisković 1981, 116; Ž. Rapanić 1987, str. 112; V. Kovačić 1993, str. 306, tab. VI, 1, str. 307, tab. V, 2, 3, str. 308, tab. VI; N. Duval - E. Marin - C. Metzger 1994, tab. IX-XI; D. Maršić 2005, str. 118-119, 161-163; M. Topić 2008, str. 301, bilj. 64, str. 308, kat. br. 6.

42 <http://www.robinthewood.co.uk/Images/Small-mortar.280.jpg> (Preuzeto 25. 6. 2010.)

43 E. Dyggve - R. Egger 1939, str. 6-7, sl. 62, 6-10.

pnjoj literaturi, ali na Manastinirama su unutar ruina jedne prostorije sačuvani recipijenti koji zorno ukazuju na takvu funkciju.⁴⁴ Dataciju navedenih kamenih posuda možemo prema kronološkoj determinaciji ostalih nalaza pronađenih u navedenoj gomili okvirno postaviti u kasnoantičko razdoblje. Budući da se nedvojbeno radi o formama dužega vremenskog trajanja, nije isključena ni mogućnost njihova ranijega postanja.

Kameni dvostožasto oblikovani predmet zaravnjenih vrhova nedvojbeno je uteg (kat. br. 22). Na to upućuje plitkoreljefni biljeg V, oznaka za težinu od 5 libri. Libra je bila mjerna jedinica za težinu kojoj je ekvivalent oko 327,45 grama, što znači da težini od 5 libri odgovara 1637,25 grama. Primjerak pronađen u Grudinama teži 1555 grama, a kada uzmemo u obzir da je manjim dijelom otkrnut možemo zaključiti da se zasigurno radi o rimskom utegu s oznakom kojom se označavala njegova težina i garantirala točnost.⁴⁵ Utég i kameni recipijenti nekoć su zasigurno korišteni unutar neke privatne ili javne građevine koja se nalazila u blizini prostranoga trga u središtu istočnoga gradskog proširenja Salone. Pored toga trga je u V. stoljeću, negirajući pritom gradske terme, podignuta starokrćanska *basilica orientalis*.

Ulomci tegula na kojima su vidljivi ostaci tvorničkih žigova pripadaju proizvodima I. stoljeća. Dva su ulomka crvene boje što je odlika keramičkih proizvoda s područja Padske doline (kat. br. 23, 24), dok se ulomak žučkaste boje povezuje uz produkciju iz okolice Akvileje (kat. br. 25).⁴⁶ Sva tri ulomka predstavljaju proizvode radionice *Pansiana* koja je locirana u sjevernoj Italiji, južno od rijeke Pada, i koja je nakon smrti vlasnika Vibija Panse prešla je u carski fisk. Stoga se u pečatima uz oznaku *Pansiana* nalaze i imena rimskih careva.⁴⁷ Pretpostavlja se da za Augusta nije bilo oznake careva imena,⁴⁸ a posljednji pečati ove radionice potječu iz Vespazijanova doba. S obzirom da je na ulomku kat. br. 23 sačuvan početak kartuše sa slovima pe-

čata moguće ga je datirati od kraja I. stoljeća prije Krista do početka I. stoljeća poslije Krista, dok je za ulomke kat. br. 24 i 25 zbog nedovoljne sačuvanosti pečata kronološki okvir postavljen unutar razdoblja od početka do sedamdesetih godina I. stoljeća. Sekundarnu uporabu ovih ulomaka pri gradnji neke salonitanske građevine indiciraju tragovi morta na njihovim površinama.

Nalazi obrađeni u ovome radu ukazuju na važnost daljnjih istraživanja na prostoru *Urbs orientalis* u kojemu su funkcionirali sadržaji javne i privatne namjene.⁴⁹ Mijena urbanističke fizionomije je u razdoblju kasne antike, a osobito nakon pobjede kršćanstva, očito zahvatila i samo središte istočnoga gradskog proširenja gdje je iznad gradskih termi podignuta starokrćanska *basilica orientalis*.⁵⁰ A što se u tom razdoblju dogodilo s prostranim trgov uz lijevu obalu riječnoga rukavca na kojemu je, po mišljenju Jasne Jeličić-Radonić, Dioklecijan vjerojatno obnovio hram u kojemu se štovao carski kult?⁵¹

Iako fragmentarno sačuvani, ovi nalazi pružaju podatke o Saloni kao gradu u kojemu su izrađivani najrazličitiji predmeti i gdje je stizala roba iz udaljenih krajeva Carstva. U Saloni su nedvojbeno djelovale kamenoklesarske radionice,⁵² potvrđeno je postajanje radionice za proizvodnju i obradu metala⁵³ kao i peći za proizvodnju staklenih izrađevina.⁵⁴ Dok se primjerice za staklenu apliku u obliku ribe može pretpostaviti da predstavlja proizvod galskih radionica,⁵⁵ u samoj Saloni mogli su biti izrađeni cjevasti balzamariji i kvadratični stakleni vrč s reljefno otisnutim križom. Izradbu kamenoga namještaja kojega pripisujemo opremi istočne bazilike također možemo atribuirati radionicama Salone i njihovim predloščima. Te radionice bile su povezane uz kamenarstvo otoka Brača, a sakralnom plastikom su opskrbljivale i građevine šire okolice. To je bilo u skladu s funkcioniranjem Salone kao glavnoga grada provincije, koji je i u okviru mediteranske umjetničke koine dosegnuo razinu značajnoga proizvodnog središta.⁵⁶

44 R. Egger 1926, str. 9, sl. 6; J. Brøndsted 1928, str. 98-99, sl. 93.

45 Usp. J. Brunšmid 1904-1911, str. 324-325.

46 R. Matijašić 1989, str. 62; J. Mardešić 2006, str. 101, bilj. 4.

47 R. Matijašić 1989, str. 63; M. Topić 1999, str. 73; J. Mardešić 2006, str. 101, bilj. 14.

48 R. Matijašić 1983, str. 964-969. Za razrađenu tipologiju inačica pečata radionice *Pansiana* vidi V. Righini - M. Biordi - M. T. Pellicioni Golinelli 1993, str. 41.

49 O istraživanjima u istočnome dijelu Salone: F. Oreb 1984; J. Mardešić 2002, str. 108-111, bilj. 32-51, 74-77; J. Jeličić-Radonić 2005-2007, str. 6, bilj. 2, str. 8, bilj. 3.

50 E. Dyggve 1951, str. 57, bilj. 68, 80, sl. III, 12, sl. III, 13; F. Oreb 1984, str. 30-33.

51 J. Jeličić-Radonić 2005-2007, str. 22.

52 O kiparstvu u Saloni: N. Cambi 2002.

53 C. W. Clairmont - V. von Gonzenbach 1975, str. 56-75; D. Kliškić 2002, I, str. 487, bilj. 9-13, str. 495.

54 Staklarska peć i velik broj polufabrikata pronađenih na prostoru foruma, sjeverno od kurije (S. H. Auth 1975, str. 147; C. W. Clairmont - V. von Gonzenbach 1975, str. 58-63, 230, bilj. 37-41, tab. 4, tab. 8), kao i ostaci lijevanja stakla na Ilincu u blizini *Porta Caesarea* (N. Cambi <1976>, str. 148, bilj. 54), upućuju na izradbu stakla u Saloni.

55 Morin-Jean 1922-1923, str. 164.

56 I. Fisković 1981, str. 131; Ž. Rapanić 1987, str. 80; B. Migotti 1991, 304; M. Topić 2008, str. 303, bilj. 83-84.

KATALOG

1. Ulomak nadgrobnoga žrtvenika

Materijal: vapnenac

Dimenzije: visina 19 cm, dužina 24 cm, debljina 18 cm

Opis: Sačuvan je dio prednje i bočne strane žrtvenika. Natpisno polje je omeđeno profilacijom iznad koje se nastavlja reljefno uokvireno krunište sa stiliziranim akroterijima. Unutar natpisnoga polja je sačuvan dio uklesane sigle D, početak skraćenice posvetne formule *Diis Manibus*. Pisana je pravilnom kapitalom. Na gornjem dijelu žrtvenika vidljivi su tragovi obrade zubačom, a na cijeloj površini spomenika mjestimice se uočavaju nakupine kalcifikata. Tragovi vapnenoga morta ukazuju na sekundarnu uporabu. Kamen je bijele boje, na površini prekriven okeržučkastom do sivkastosmeđom patinom.

Datacija: II.-početak III. stoljeća

2. Ulomak s prikazom togata

Materijal: vapnenac

Dimenzije: visina 25 cm, dužina 29 cm, debljina 18-12 cm

Opis: Lik je sačuvan u ramenom pojasu, a ostaci draperije se diferenciraju kao tunika i iznad prebačena toga. Tunika ima zaobljeni ovratnik ispod kojega se blago nabire u obliku slova V. Toga je jednim krajem prebačena preko desnoga ramena, a balteus se preko lijevoga u blagom zakošenju spušta prema grudima. Nabori oštarih bridova oblikovani su ravnim dlijetom. Kamen je na površini prekriven sivkastosmeđom patinom, a na ogrebotinama se uočava bijeli vapnenac.

Datacija: sredina I.-III. stoljeće

3. Ulomak spaljenoga balzamarija

Materijal: staklo

Dimenzije: visina 6,5 cm, dužina tijela 3 cm, promjer oboda 1,6 cm, najveći promjer vrata 1,5 cm, debljina stijenke 0,1 cm

Opis: Sačuvan je obod, vrat i veći dio tijela cjevastoga ili koničnoga (?) balzamarija deformiranoga gorenjem. Vrat završava ljevkastim obodom zaobljena ruba, a na prijelazu u tijelo vidljiv je horizontalni trag nastao tijekom obradbe. Staklo je prozirno, zelenkaste nijanse sa smeđim mrljicama i tragovima nečistoća. Balzamarij je u potpunosti spljošten.

Datacija: sredina I.-sredina II. stoljeća

4. Ulomak spaljenoga balzamarija

Materijal: staklo

Dimenzije: visina 6 cm, najveći promjer vrata 2 cm, debljina stijenke 0,2 cm

Opis: Sačuvan je vrat i dio tijela cjevastoga ili koničnoga (?) balzamarija deformiranoga gorenjem. Na prijelazu vrata u tijelo uočljiv je horizontalni trag obrade. Staklo je prozirno, zelenkaste nijanse sa smeđim mrljicama i tragovima nečistoća. Balzamarij je djelomice spljošten.

Datacija: sredina I.-sredina II. stoljeća

5. Ulomak ukosnice

Materijal: kost

Dimenzije: visina 2,9 cm, promjer najdebljega dijela tijela 0,4 cm

Opis: Oštećena ukosnica kojoj nedostaje glava i dio tijela s vrhom. Vrat je narebren, a vretenasto oblikovano tijelo uglačano.

Datacija: II.-početak III. stoljeća

6. Prsten-ključ

Materijal: bronca, lijevanje

Dimenzije: visina 1,4 cm, dužina 2 cm

Opis: Oštećena prstenasta ručica ključa kratkom je cjevčicom spojena s perom. Na peru okrenutom ulijevo su četiri pravokutna zupca. Površina je ključa prekrivena zelenom patinom.

Datacija: II.-početak III. stoljeća

7. Gema

Materijal: kalcedon-karneol

Dimenzije: 1,3 cm x 1 cm, debljina 0,35 cm

Opis: Intaglio ukošenih rubova izrađen je od narančasto-crvenoga karneola. Urezani lik prikazuje Neptuna u stojećem stavu. U lijevoj ruci drži trozub, a u desnoj dupina (rep okrenut prema gore). Neptunova glava je okrenuta udesno, torzo en face, lijeva noga je uspravna, a desna savijena u koljenu i oslonjena na pramac broda. Kosa je okružena dijamantom koja je na potiljku vezana vrpčama, a preko ramena je prebačen plašt.

Datacija: sredina II.-sredina III. stoljeća

8. Aplika u obliku ribe

Materijal: staklo

Dimenzije: visina 1,6 cm, dužina 3 cm, debljina stijenke 0,1-0,2 cm

Opis: Sačuvana je otprilike trećina tijela ribe s ustima, leđnom perajom i manjim dijelom trbušne peraje. Iznutra je šuplja. Tijelo je izrađeno je od bezbojnoga stakla, usta od

crnoga neprozirnoga, a peraje od prozirnoga modrog stakla. Sa stražnje strane je sačuvan manji dio stijenke recipienta. Irizacija prisutna na većoj površini predmeta.

Datacija: kraj III.-kraj IV. stoljeća

9. Dno kvadratičnoga vrča-boce

Materijal: staklo

Dimenzije: 6,5 x 6,2 cm, debljina dna 0,7 cm, debljina stijenke 0,2-0,5 cm

Opis: Veći dio dna vrča od zelenkastoga stakla. U sredini je reljefno otisnut žig križa proširenih i djelomice oštećenih krakova. U strukturi stakla zapažaju se tragovi razvlačenja staklene smjese i mjehurići zraka, a na površini tragovi irizacije.

Datacija: kraj III.-kraj IV. stoljeća

10. Baza stupa

Materijal: vapnenac

Dimenzije: visina 17,5 cm, promjer gornjega torusa 32 cm, promjer donjega torusa 42 cm, plinta 41,6 x 41,6 cm

Opis: Baza je oštećena, na gornjem je torusu sačuvan žlijeb, a s donje strane plinte četvrtasti utor. Između torusa je plastična prstenasta profilacija. Uočljivi su tragovi obrade zubačom i kalcificirana skrama. Boja površine varira od oker do svijetlosmeđe.

Datacija: kasna antika (?)

11. Baza stupa

Materijal: mramor

Dimenzije: visina 22 cm, promjer gornjega torusa 54 cm, promjer donjega torusa 57 cm

Opis: Djelomice oštećena atičko-jonska baza kojoj se diferenciraju dva torusa s četvrtastim utorima i trohil. Plinta nije sačuvana. Boja površine varira od svijetle okersmeđe do sivkaste, a na ogrebotinama se uočava žučkasti sitnozrnasti mramor.

Datacija: kasna antika (?)

12. Kapitel

Materijal: vapnenac

Dimenzije: visina 16,8 cm, dužina 28,8 cm, širina 28,8 cm

Opis: Oštećeni jonski kapitel kojemu su sačuvani elementi pulvina (snop stegnutih listova na bočnoj i voluta na prednjoj strani), ehina (ovuli u alternaciji s rozetama) i početak kaneliranoga debla stupa. Kamen je na površini žučkastosmeđe boje, na gornjoj strani i na listovima se uočava sivkastosmeđa skrama, a na ogrebotinama vapnenac bijele boje.

Datacija: IV.-V. stoljeće

13. Impost kapitel

Materijal: vapnenac

Dimenzije: dužina 51,5 cm, širina 31,7 cm, visina 10,6 cm, utor 6 x 7 cm, utor 9,2 x 6 cm

Opis: Potpuno sačuvan impost kapitel oblika okrenute krnje piramide s bočnim utorima za uglavljivanje tranzena. Prednja i stražnja strana su konkavno zaobljene. Kamen je bijele boje i zrnaste strukture prekriven okeržučkastim naslagama zemlje.

Datacija: VI. stoljeće

14. Dio impost kapitela

Materijal: vapnenac

Dimenzije: dužina 26,8 cm, širina 29,1 cm, visina 13 cm, haste križa 17,3 x 13,4 cm

Opis: Ulomak impost kapitela oblika krnje piramide. Na prednjoj konkavno zaobljenoj strani urezan je latinski križ proširenih krakova. Sjecište križa naglašeno je reljefnim ispupčenjem. Uz proširenja vodoravne haste uočavaju se okomite ordinacijske crte, a površina kamena obrađena je zubačom. Vapnenac je žućkaste boje i zrnaste strukture s tragovima kalcifikata. Zbog naslaga zemlje u porama mjestimice je sive boje.

Datacija: VI. stoljeće

15. Ulomak pluteja (?)

Materijal: vapnenac

Dimenzije: dužina 17 cm, visina 11,3 cm, debljina 7,5 cm (okvir), 5 cm (ploča)

Opis: Ulomak s profilacijom na obje strane vjerojatno predstavlja dio pluteja. Na jednoj strani se uočava finija, a na drugoj strani nešto grublja obrada zubačom. Kamen je na površini žućkastosive boje, a na otučenim mjestima je vidljiv bijeli kristalizirani vapnenac.

Datacija: V.-VI. stoljeće

16. Ulomak pluteja ili tranzene (?)

Materijal: vapnenac

Dimenzije: dužina 27,4 cm, visina 23,5 cm, debljina 10,6 cm (okvir), 4 cm (ploča)

Opis: Ulomak sa sačuvanim dijelom okvira i središnje ploče. Dekoracija je izvedena geometrijskim motivom dvoprutoga pačetvorinastog polja s dijagonalno prekriznim prečicama. Ukrasna su polja uz rub okvira ispunjena, a prema sredini ploče perforirana. Na površini kamena mjestimice se uočavaju kalcifikatne nakupine. Vapnenac je žućkaste boje.

Datacija: V.-VI. stoljeće

17. Ulomak pluteja ili tranzene (?)

Materijal: vapnenac

Dimenzije: dužina 22,3 cm, visina 11,3 cm, debljina 6,5 cm (okvir), 3,5 cm (ploča)

Opis: Ulomak sa sačuvanim dijelom okvira i dekoracije ploče koja je izvedena perforiranim motivom stilizirane dvoprute ljuske. Profilacija okvira i ljuske očito je izvedena bez pomoćnih crta. Površina kamena je pokrivena sivom patinom.

Datacija: V.-VI. stoljeće

18. Ulomak pluteja ili tranzene (?)

Materijal: vapnenac

Dimenzije: dužina 22,5 cm, visina 13 cm, debljina 8,8 cm (okvir), 5,5 cm (ploča)

Opis: Ulomak sa sačuvanim dijelom okvira i dekoracije ploče koja je izvedena perforiranim motivom stilizirane dvoprute ljuske. Prostor između ljuske i okvira je ispunjen. Na površini ulomka zapaža se mjestimice kalcificiran vapnenac zrnaste strukture sa sitnim šupljinama. Datacija: V.-VI. stoljeće

19. Dio kamene posude

Materijal: vapnenac

Dimenzije: visina 12,6 cm, širina oboda 2,5-6,6 cm (na dijelu s istakom), promjer oboda 40,8 cm

Opis: Sačuvan je dio oštećene i nadovršene kamene posude zaravnjena oboda i dna. Na obodu je sačuvana zaobljena istaka i tragovi ordinacije. Posuda je na vanjskoj strani grubo obrađena, a mjestimice se uočavaju tragovi kalcifikata vapnenoga morta.

Datacija: kasna antika (?)

20. Dio kamene posude

Materijal: vapnenac

Dimenzije: visina 26,3 cm, debljina stijenke 3,8 cm, 9 cm (na dnu), promjer oboda 44,4 cm

Opis: Ulomak kamenoga recipijenta zaravnjena oboda. Posuda se sužava prema nepravilno oblikovanom i otučenom dnu. Izvana je grubo obrađena. Na presjeku je vidljiv vapnenac sivkaste boje i zrnaste strukture.

Datacija: kasna antika (?)

21. Dio kamene posude

Materijal: vapnenac

Dimenzije: a) debljina oboda 7-8,3 cm, debljina stijenke 7,8 cm, visina 16,4 cm; vanjski promjer oboda 96 cm

b) debljina oboda 8-9 cm, debljina stijenke 8 cm, visina 22,6 cm

Opis: Tri ulomka od kojih su dva međusobno spojena. Obod je vodoravno zaravnjen, a posuda je s vanjske strane ukrašena motivom crijepa. Boja površine varira od žućkaste do okersive. Na lomovima se u strukturi uočava kristalizirani vapnenac.

Datacija: kasna antika ?

22. Kameni uteg

Materijal: vapnenac

Dimenzije: debljina 5,8 cm, promjer 13,7 cm, težina 1555 g

Opis: Dvostožasto oblikovan uteg zaravnjenih vrhova neznatno je oštećen. Izrađen je od bijeloga vapnenca i dobro obrađen. Kamen je na površini prevučen patinom okersivkaste boje, a na gornjoj plohi se nazire plitkoreljefni rimski broj V.

Datacija: razdoblje Rimskoga Carstva

23. Ulomak tegule

Materijal: keramika

Dimenzije: dužina 12,5 cm, visina 7 cm, debljina 2,7-3 cm

Opis: Ulomak tegule na kojemu je sačuvan dio pačetvorinaste utisnute kartuše s reljefnim pečatom PANSIA (na). Keramika je crvene boje i tvrde fature s dosta primjesa fino granuliranoga vapnenca i kvarcita, a na površini se uočavaju tragovi morta.

Datacija: početak I. stoljeća

24. Ulomak tegule

Materijal: keramika

Dimenzije: dužina 13,5 cm, visina 13 cm, debljina 2-2,2 cm

Opis: Ulomak tegule na kojemu je sačuvan dio pačetvorinasto utisnute kartuše s reljefnim pečatom (Pansia)NA. Keramika je crvene boje i mekše fakture s dosta primjesa fino granuliranoga vapnenca i kvarcita te tragovima morta na površini.

Datacija: od početka do 70-ih godina I. stoljeća

25. Ulomak tegule

Materijal: keramika

Dimenzije: dužina 22 cm, visina 15 cm, debljina 2,8-3,5 cm

Opis: Ulomak tegule na kojemu je sačuvan dio pačetvorinaste utisnute kartuše s reljefnim pečatom ... (Pan)SIAN(a). Keramika je okeržućkaste boje i mekše fakture s dosta primjesa fino granuliranoga vapnenca i kvarcita. Na površini su vidljivi tragovi morta.

Datacija: od početka do 70-ih godina I. stoljeća

Literatura

- G. Alföldy 1969 Géza Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatien*, Heidelberg 1969.
- S. H. Auth 1975 Susan Handler Auth, *Roman Glass, Excavation at Salona, Yugoslavia (1969-1972)*, Park Ridge 1975, 145-175.
- S. Biaggio-Simona 1991 Simonetta Biaggio-Simona, *I vetri romani provenienti dalle terre dell' attuale Cantone Ticino*, Locarno 1991.
- M. T. Bíró 1994 Mária T. Bíró, *The Bone Objects of the Roman Collection*, Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Series arch. 2, Budapest 1994.
- J. Brøndsted 1928 Johannes Brøndsted, *La Basilique des cinq martyres à Kapljuč*, Recherches à Salone, I, Copenhague 1928, 33-176.
- J. Brunšmid 1904-1911 Josip Brunšmid, *Kameni spomenici hrvatskoga Narodnoga muzeja u Zagrebu, I*, Zagreb 1904-1911.
- Z. Buljević 1994 Zrinka Buljević, *Kasnoantičko staklo*, Salona Christiana, Split 1994, 258-264.
- Z. Buljević 2002 Zrinka Buljević, *Stakleni balzamariji*, Longae Salonae, I, II, Split 2002, I: 385-452, II:180-206.
- M. C. Calvi 1968 Maria Carina Calvi, *I vetri romani del Museo di Aquileia*, Aquileia 1968.
- N. Cambi 1975 Nenad Cambi, *Sarkofazi na istočnoj jadranskoj obali (III-VII st. n. e.)*, Zagreb 1975 (doktorska disertacija).
- N. Cambi <1976> Nenad Cambi, *Neki kasnoantički predmeti od stakla s figuralnim prikazima u Arheološkom muzeju u Splitu*, Arheološki vestnik 25/1974, Ljubljana <1976>, 139-158.
- N. Cambi 1985-1986 Nenad Cambi, *Salona i njene nekropole*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 25, br. 12, Zadar 1985-1986, 61-108.
- N. Cambi 1991 Nenad Cambi, *Uvod*, Antička Salona, Split 1991, 7-36.
- N. Cambi 2002 Nenad Cambi, *Kiparstvo*, Longae Salonae, I, II, Split 2002, I: 115-174, II: 44-98.
- J. Chevalier
- A. Gheerbrant 1983 Jean Chevalier - Alain Gheerbrant 1983, *Rječnik simbola*, Rijeka 1983.
- G. Ciurletti 1996 Gianni Ciurletti, *La chiave in età romana, Oltre la porta. Serrature, chiavi e forzieri dalla preistoria all' età moderna nelle Alpi orientali*, Trento 1996.
- C. W. Clairmont 1975
- V. von Gonzenbach Christoph W. Clairmont - Victorine von Gonzenbach, *The Excavation. The Workshop Area*, Excavation at Salona, Yugoslavia (1969-1972), Park Ridge 1975, 56-63.
- B. Čargo 2002 Boris Čargo, *Ključevi i lokoti*, Longae Salonae, I, II, Split 2002, I: 549-557, I: 223-225.
- V. Damevski <1976> Valerija Damevski, *Pregled tipova staklenog posuđa iz italskih, galskih, mediteranskih i porajnskih radionica na području Hrvatske u doba Rimskog Carstva*, Arheološki vestnik 25/1974, Ljubljana <1976>, 62-87.

- O. Doppelfeld 1966 Otto Doppelfeld, *Römishes und Fränkisches glas in Köln*, Köln 1966.
- A. Dular 1979 Anja Dular, *Rimske koščene igle iz Slovenije*, Arheološki vestnik 30, Ljubljana 1979, 278-293.
- N. Duval - E. Marin - C. Metzger 1994 Noel Duval - Emilio Marin - Catherine Metzger (uredili), *Salona I. Sculpture architecturale. Catalogue de la sculpture architecturale paléochrétienne de Salone. Recherches archéologiques franco-croates*, Rome - Split 1994.
- E. Dyggve - R. Egger 1939 Ejnar Dyggve - Rudolf Egger, *Der altchristliche Friedhof Marusinac*, Forschungen, III, Wien 1939.
- E. Dyggve 1951 Ejnar Dyggve, *History of Salonitan Christianity*, Oslo 1951.
- R. Egger 1926 Rudolf Egger, *Forschungen in Salona, I*, Wien 1926.
- I. Fadić <1982> Ivo Fadić, *Tipologija i kronologija rimskog stakla iz Arheološke zbirke u Osoru*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 7/1979, Zagreb<1982>, 111-135.
- I. Fadić 1988 Ivo Fadić, *Antičko staklo Asserije iz Arheološkog muzeja u Splitu*, Benkovački kraj kroz vjekove. Zbornik 2, Benkovac 1988, 27-77.
- I. Fadić 1993 Ivo Fadić, *Antičko staklo istočne Jadranske obale u kontekstu rimske civilizacije*, Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije, Rijeka 1993, 71-79.
- I. Fadić 1997 Ivo Fadić, *Invenzione, produzione e tecniche antiche di lavorazioni del vetro*, trasparenze imperiali. Vetri romani dalla Croazia, Milano - Roma 1997, 75-246.
- I. Fadić 1999-2000 Ivo Fadić, *Žigovi kriptograma i križa na dnu kvadratičnih staklenih vrčeva*, Opvscula archaeologica 23-24, Zagreb 1999-2000, 185-194.
- I. Fadić 2006 Ivo Fadić, *Argyrunum u odsjaju antičkog stakla*, Zadar 2006.
- I. Fadić 2008 Ivo Fadić, *Kolekcija antičkog stakla*, Pax et bonum. Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju, Sinj 2008, 153-168, 181-184.
- I. Fisković 1981 Igor Fisković, *Ranokršćanski sarkofazi s otoka Brača*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LXXV, Split 1981, 105-135.
- W. Gerber 1917 Wiliam Gerber, *Neben Beuten bei der Basilica Urbana*, Forschungen, I, Wien 1917, 59-78.
- K. Goethert-Polaschek 1977 Karin Goethert-Polaschek, *Katalog der römischen Gläser des Rheinischen Landesmuseums Trier*, Mainz am Rhein 1977.
- H. Guiraud 1988 Hélène Guiraud, *Intailleset camées de l'époque romaine en Gaule (Territoire Français)*, 48e suppl. à Gallia, Paris 1988.
- J. Hagen 1906 Josef Hagen, *Ausgewählte römische Gräber aus Köln*, Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfreunden im Rheinlande Heft 114/115, Bonn 1906, 379-434.
- C. Isings 1957 Clasina Isings, *Roman Glass from Dated Finds*, Groningen - Djakarta 1957.
- S. Ivčević 2002 Sanja Ivčević, *Kozmetički pribor*, Longae Saloniae, I, II, Split 2002, I: 327-347, II: 156-161.

- J. Jeličić-Radonić 2006 Jasna Jeličić-Radonić, *Salona, The Urbs Orientalis*, Hortus Artium Medievalium 12, Zagreb - Motovun 2006, 43-54.
- J. Jeličić-Radonić 2005-2007 Jasna Jeličić-Radonić, *Aurelia Prisca*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 41, Split 2005-2007, 5-25.
- J. Jeličić-Radonić - A. Sedlar 2009 Jasna Jeličić-Radonić - Ana Sedlar, *Topografija antičke Salone (I)*, Salonitanska Urbs vetus, Tusculum 2, Solin 2009, 7-32
- D. Kliškić 2002 Damir Kliškić, *Oruđe i oružje*, Longae Salonae, I, Split 2002, 483-548.
- R. Košćević 2000 Remza Košćević, *Arheološka zbirka Benko Horvat*, Zagreb 2000.
- V. Kovačić 1993 Vanja Kovačić, *Prilozi za ranokršćansku topografiju Trogira*, Diadora 15, Zadar 1993, 291-310.
- A. Krug 1995 Antje Krug, *Römische Gemmen im Rheinischen Landesmuseum Trier*, Trier 1995.
- J. Mardešić 2002 Jagoda Mardešić, *Istraživanja u Saloni od 1970. do 2000. godine*, Longae Salonae, I, Split 2002, 105-114.
- J. Mardešić 2003 Jagoda Mardešić, *Salona i Salon*, Histria Antiqua 10, Pula 2003, 75-81.
- J. Mardešić 2006 Jagoda Mardešić, *Tegule s pečatima iz starog fonda arheološke zbirke u Vidu kod Metkovića*, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 99, Split 2006, 99-112.
- E. Marin 1994 Emilio Marin, *Civitas splendida Salona*, Salona Christiana, Split 1994, 9-104.
- E. Marin 2002 Emilio Marin, *Grad Salonae / Salona*, Longae Salonae, I, Split 2002, 9-22.
- E. Marin <2006> Emilio Marin, *Marusinac - Salona. Novitates*, Acta Congressus internationalis XIV archaeologiae christianae (1999), Wien - Città del Vaticano <2006>, I: 509-515, II: tab. 176-179.
- D. Maršić - M. Matijević 2000 Dražen Maršić - Marko Matijević, *Varia Salonitana. Arheološka zbirka Marka Matijevića u Solinu*, Solin 2000.
- D. Maršić 2005 Dražen Maršić, *Skulptura, Srma - Prižba. Starokršćanske dvojne crkve*, Šibenik 2005, 71-188.
- R. Matijašić 1983 Robert Matijašić, *Cronografia dei bolli laterizi della figlina Pansiana nelle regioni Adriatiche*, Mèlanges de l'École Française de Rome 95, 2, Roma 1983, 961-995.
- R. Matijašić 1989 Robert Matijašić, *Rimske krovne opeke s radioničkim žigovima na području sjeverne Liburnije*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 13, Zagreb 1989, 61-71.
- I. Matijević 2008 Ivan Matijević, *Neobjavljeni natpisi iz Salone*, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 101, Split 2008, 187-219.
- S. H. Middleton 1991 Sheila Hoey Middleton, *Engraved Gems from Dalmatia*, Oxford 1991.
- B. Migotti 1991 Branka Migotti, *Ranokršćanska topografija na području između Zrmanje i Cetine*, Zagreb 1991 (doktorska disertacija).

- B. Migotti 1998
Branka Migotti (uredila), *Accede ad Certissiam. Ranokršćanski nalazi s arheološkog lokaliteta Štrbinci kod Đakova*, Zagreb 1998.
- Ž. Miletić <1992>
Željko Miletić, *Istočna i jugoistočna nekropola Salone*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 30, br. 17/1990-1991, Zadar <1992>, 21-50.
- Ž. Miletić 2001
Željko Miletić, *Bedemi Salone u odnosu na nekropole*, *Histria antiqua* 7, Pula 2001, 107-115.
- Morin-Jean 1922-1923
Morin-Jean, *La Verrerie en Gaule sous l'Empire Romain*, Paris 1922-1923.
- F. Oreb 1984
Franko Oreb, *Archaeological excavations in the Eastern Part of Ancient Salona in 1979*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 77, Split 1984, 25-35.
- S. Petković 1995
Sofija Petković, *Rimski predmeti od kosti i roga s područja Gornje Meziđe*, Beograd 1995.
- Lj. Radić - M. Budimir <1992>
Ljubica Radić - Miloško Budimir, *Istraživanje antičkog lokaliteta u Orliću kod Knina*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 15/1990, Zagreb <1992>, 41-50.
- Ž. Rapanić 1987
Željko Rapanić, *Predromaničko doba u Dalmaciji*, Split 1987.
- V. Righini - M. Biordi
- M. T. Pellicioni Golinelli 1993
Valeria Righini - Maurizio Biordi - MariaTeresa Pellicioni Golinelli, *I bolli laterizi romani ella regione Cispadana (Emilia e Romagna)*, I laterizi di età Romana nell'area nordadriatica, Udine 1993, 23-93.
- E. Roffia 1993
Elisabetta Roffia, *I vetri antichi delle civiche raccolte archeologiche di Milano*, Milano 1993.
- M. A. Ružić 1994
Mira A. Ružić, *Rimsko staklo u Srbiji*, Beograd 1994.
- G. Sena Chiesa 1966
Gemma Sena Chiesa, *Gemme del Museo Nazionale di Aquileia*, Padua 1966.
- V. Šaranović-Svetek 1986
Vesna Šaranović-Svetek, *Antičko staklo u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*, Novi Sad 1986.
- G. de Tommaso 1990
Giandomenico de Tommaso, *Ampullae vitreae. Contenitori in vetro di unguenti e sostanze aromatiche dell'Italia romana (I sec. a. C.-III sec. d. C.)*, *Archaeologica* 94, Roma 1990.
- M. Topić 1999
Miroslava Topić, *Keramika, Ad basilicas pictas*, Split 1999, 66-94.
- M. Topić 2008
Miroslava Topić, *Starokršćanski spomenici, Pax et bonum*. Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju, Sinj 2008.
- E. Višić-Ljubić <2000>
Ema Višić-Ljubić, *Poklopac sarkofaga od prokoneškog mramora iz Salone*, *Opvscula Archaeologica* 23-24/1999, Zagreb <2000>, 459-464.

Summary

Miroslava Topić

Apud basilicam orientalem

Key words: Salona, *Urbs orientalis*, south-eastern necropolis, grave goods, *basilica orientalis*, stone church furnishings

The paper deals with a heterogeneous group of small archaeological artefacts found in the eastern part of Classical Salona (*Urbs orientalis*). The artefacts are analysed in comparison with the material they are made of, the form and the purpose, and are related to the Salonitan south-eastern necropolis and the old-Christian basilica known as the *basilica orientalis*. They originate from three locations, situated within less than one hundred meters in diameter from the old-Christian basilica, named by Eynar Dyggve *basilica orientalis*.

The first group of artefacts (catalogue numbers 1-7) includes artefacts found in the immediate vicinity of the road leading from *Porta Caesarea* to the so-called small city gates, in the south-eastern tract of the city walls. The artefacts can be related to a part of the city south-eastern necropolis, formed along the said road, and, as a part of the western necropolis, probably used till the mid 3rd century.

The fragment of the sepulchral altar, cat. no. 1, where a part of the letter D (part of abbreviation of the dedication formula *Dis Manibus*), has been dated to the period of 2nd - early 3rd centuries. In the sepulchrally treated fragment, cat. no. 2, recognised is a part of a figure presented by the common sculptural pattern of a togatum, a Roman citizen wearing tunic and toga. The fragment is dated to the period from mid 1st to the 3rd centuries.

The fragmentarily preserved burned balsamaria, cat. nos. 3 and 4, indicate their sepulchral purpose in cremation of the remains of the deceased. In spite of the form being affected by fire, it can be placed in the group of tubular to mildly conical balsamaria. They most probably belong to the type where the neck and the body are equally long, or the neck is longer than the body, which morphological detail indicates a dating from the mid 1st to the mid 2nd centuries.

The damaged hairpin of ribbed neck and spindle-shaped body and polished surface has also been determined to make a grave good, related to the south-eastern necropolis (cat. no. 5). According to the analogies in the literature, it is dated to the period from the 2nd to the mid 3rd centuries.

To this group further belongs a ring-key missing a part of the circular handle, dated to the same period as the hairpin (cat. no. 6), and a gem made of carnelian in which is cut the figure of Neptune with a trident in one hand and a dolphin in the other (cat. no. 7).

The other group consists of a fragment of a fish-shaped glass application that decorated the outer side of a conical glass (cat. no. 8) and a part of the bottom of a square-shaped jug-bottle (cat. no. 9). They were found accidentally in farming, but farther south of the first group location, also bearing characteristics of the new, Christian, views, that transformed accents of the pagan Salona in the last centuries of the Classical époque. It may be assumed that the conic glass decorated with applications, and the square-shaped jug found in Grudine were used in the sacral context or made part of household inventory of an early 3rd century Christian family. This group may also be assumed to have made grave goods related to the last burials in the south-eastern necropolis where, among pagan population, there were also buried those who made Christianity their life determination. Further related to this topic, finding of the bottom of a glass square-shaped jug in Salona makes contribution to the issue of square-shaped jugs with Christian symbols, but also to the issues of the topography of the late-Classical Salona.

Artefacts of the third group come from a subsequently scattered mound that was in a plough land, south of the location of the previously described artefacts. Among these are architectural elements, elements of stone church furnishings, stone recipients, a stone weight and fragments of tegulae. Column bases (cat. br. 10, 11) are hard to date with precision and to determine the houses to which they originally belonged. We may only assume they belonged to the interior of the eastern basilica (*basilica orientalis*), together with a damaged Ionic capital (cat. no. 12), impost capitals (cat. nos. 13, 14), pluteum fragments (cat. no. 15) and a transenna (cat. nos. 16-18). The Ionic capital fragment, according to the time of building of the eastern basilica and the archaeological context of the capital found at Marusinac in 1991, has been dated to the 5th century. The impost capitals and the church furnishing fragments have been dated to the 6th century, based on analysing their linear and planar decorative motifs. Stylisations of the transennas are made of double bands forming the motif of shell and square field with diagonally crossed bars. To this repertoire also belongs the Latin cross of widened arms, cut in the impost catalogued at number 14. Among the artefacts of the third group are also the incompletely preserved stone recipients (cat. nos. 19-21) and the 5-libra weight (cat. no. 22), most probably used in a private or public building located in the vicinity of the square in the centre of the eastern spreading of Salona. In the 5th century, south of the square, disregarding the city *thermae*, erected was the old-Christian *basilica orientalis*. According to the chronological determination of other artefacts found in the said mound, they can be roughly dated to the late-Classical period, and since these forms lasted over a longer period of time, an even earlier origin cannot be excluded. Fragments of the tegulae, showing remains of the *Pansiana* workshop seal, belong to the 1st century products. Traces of mortar on their surfaces indicate their secondary use in building of a Salonitan structure.

The artefacts analysed in this paper indicate the importance of further explorations in the *Urbs orientalis* with its facilities of both public and private purposes. Although preserved only in fragments, these artefacts provide information on Salona as a city where very diversified products were manufactured and where goods arrived from distant parts of the Empire. This was in line with functioning of Salona as the capital of the province that, in the Mediterranean koiné, reached the level of an important centre.